

jo. Menita, da je bila privolitev v nacionalsocializem na Zilji velika, vendar da tudi odpor proti njemu ni bil zanemarljiv. Govorita o individualnem in organiziranem odporu in oboroženi partizanski odpor označujeta kot njegovo najizrazitejšo obliko. Ta je bil zaznaven zlasti v okolici Podkloštra, kjer je bilo prisotno delavstvo. Zaledje pa so partizani našli pod Dobračem. Slovenski odpor je porasel po nasilni izselitvi slovenskih družin in našel največ podpore med slovenskim prebivalstvom. V obratih je prišlo do posameznih sabotаж, med odpor pa štejeta tudi poslušanje tujih radijskih postaj in kritika režima. Tudi zadnji dve obliki odpora sta imeli za »storilce« hude posledice. Odpor je izhajal iz delavskih in kmečkih vrst, odpornikov iz meščanskega okolja domala ni bilo. Na Zilji so zlasti po septembru 1943 občutili posledice odpora v sosednji Italiji in Sloveniji. Partizane pod Dobračem so podpirali domačini, svojo vlogo v odporu so odigrale tudi ženske. Po Linasiju povzemata tudi gibanje t. i. Ziljske čete. Na Zilji so se proti partizanom borili deželna straža, enote vojske in enote 24. gorske divizije, ki so jih imenovali tudi »kraški lovci«. Enote vojske so občasno prekoračile tudi mejo in aktivno sodelovale pri zatiranju odpora v karnijski regiji sosednje Italije. Italijanski partizani so se pojavljali na ziljskih planinah. Odpor proti nacističnemu režimu po vojni ni bil priznan in je veljal za »izdajo«, pravijo avtorji oz. avtorja, ki pogršata ustrezno obeležje, spomenik upornikom na Zilji.

Spominsko knjigo avtorji tematsko zaključujejo s kratkimi biografijami žrtev akcije »Gitter« kot posledice atentata na firerja 20. julija 1944, žrtev iz vrst funkcionarjev avstrofašizma in zakona o zahrbtnosti (Heimtückegesetz). Krajša razprava o koncentracijskih taboriščih kot mestih industrijskega uničevanja ljudi gotovo olajšuje razumevanje celotne problematike in je v tej obliki posebno primerna kot učni pripomoček za učitelje zgodovine.

Skrbno urejena knjiga je pomemben mejnik zgodovine Zilje v času nacionalsocializma. Kratke biografije žrtev, vsaki so dodani ustrezna literatura in viri, navajajo k nadaljnjim raziskavam in umeščanju žrtev v splošno koroško in avstrijsko zgodovino.

Avguštin Malle

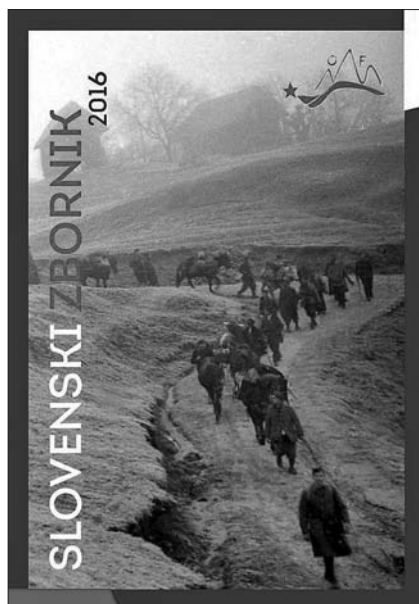
Slovenski zbornik 2016. Ob 75- obletnici ustanovitve Osvobodilne fronte slovenskega naroda, uredila Janez Stanovnik in Nevenka Troha.

Ljubljana: Ustanova Franca Rozmana - Staneta, 2016, 375 str.

Zveza združenj borcev za vrednote NOB Slovenije se je ob 75-letnici ustanovitve Osvobodilne fronte slovenskega naroda odločila za izdajo strokovne publikacije *Slovenski zbornik 2016*, ki se tesno naslanja na eno izmed žlahtnih tradicij te veteranske organizacije. Prvi *Slovenski zbornik* je v ilegali v ciklostilu izšel že leta 1942, drugi je pospremil osvoboditev slovenskega ozemlja, v zadnjih letih pa ponovno izhaja, in

to vse bolj pogosto (2007, 2014). Koncept in vsebina zbornikov sta se sčasoma seveda spremenila, tako kot je ZZB z leti iz družbenopolitične organizacije prešla v novodobno civilnodružbeno organizacijo, ki združuje člane različnih generacij, a sorodnih pogledov. Vse manj je piscev spominskih zapisov iz časa druge svetovne vojne, vse več pa uglednih strokovnjakov, ki razmišljajo o različnih družbenih procesih, ki so zaznamovali čas po drugi svetovni vojni vse do današnjih dni. Iz časov ustanovitve fronte pa ostaja velika mobilizacijska moč imena Osvobodilna fronta, svoje prispevke je tako oddalo kar 59 avtorjev različnih generacij.

Koncept zbornika, ki je izšel v za slovenske založniške okoliščine zares veliki nakladi 2000 izvodov (z naknadnim dotisom še tisoč primerkov), sloni na izvoru ideje Osvobodilne fronte. Devet vsebinskih sklopov sledi devetim temeljnim točkam Osvobodilne fronte, v vsak sklop nas popelje »uvodni esej«. Deseto poglavje je nekoliko drugačno, saj združuje pričevanja treh še živčih slovenskih narodnih heroin in herojev. Svoje spomine so delili Andreana Družina - Olga, Drago Flis - Strela in Jože Ožbolt. Naloga oziroma čast uvodničarja je pripadla akademiku Antonu Vratuši, ki je popisal del svoje vojne poti na podlagi življenjskih izkušenj oziroma »specifičnosti moje dolgoletne neposredne in posredne udeležbe v izvajanju celovitega programa OF na kulturnem, vojaškem in političnem področju tako v času narodnoosvobodilnega gibanja kot tudi po koncu druge svetovne vojne, zlasti pri graditvi nove socialistične domovine 'na dosleden ljudski demokratičen način' (sedma Temeljna točka OF) in pri uresničevanju osme Temeljne točke, ki zagotavlja, da 'bo po svoji narodni osvoboditvi o notranji ureditvi Združene Slovenije in o svojih zunanjih odnosih odločal slovenski narod sam; OF bo to elementarno pravico slovenskega naroda uveljavila in ubranila z vsemi sredstvi'«. Visoko doneči jezik, ki ga dandanes v javnem diskurzu nismo več vajeni, je kljub vsem političnim spremembah, ki smo jih doživeli, očitno preživel sodbo časa, saj tudi danes ne deluje izven konteksta. Ne pomaga pa nujno pri doseganju »osnovnega cilja publikacije«, ki je »avtentično obveščanje javnosti in v prvi vrsti mlajših generacij o oboroženem uporuh slovenskega naroda«.

1. temeljna točka OF: Proti okupatorjem je treba vršiti neizprosno oboroženo akcijo.

Nosilni esej prvega poglavja je napisal Janez Stanovnik, ki vabi k priklicovanju spomina na »svojo veličastno preteklost« in opominja na potrebo, da »prisluhnemo

njenim sporočilom, ko kujemo svojo prihodnost«. V nadaljevanju Dušan Biber oriše mnenja zahodnih zaveznikov o NOB Slovenije, Božidar Gorjan prikaže organizacije slovenske mladine v politično burnem obdobju med letoma 1939 in 1941, Vladimir Prebilič ponudi oceno današnjega pogleda na Osvobodilno fronto, Sonja Zabrc Vrščaj pa na podlagi lastnih izkušenj poda zgodbo o preživetju v krutem okolju koncentracijskih taborišč.

2. temeljna točka OF: Ta akcija predstavlja izhodišče za osvoboditev in združitev vseh Slovencev.

Sklop uvede Janko Pleterski, ki razpravlja o kontinuiteti slovenskih narodnih odločitev in opozarja, da s tem, ko nekateri spodbijajo drugo samoodločbo, pod velik vprašaj postavljajo tretjo, nedavno. Sledijo mu Franc Bera z orisom medvojnega dogajanja v okraju Slovenska Bistrica, Marko Bulc s spominskim zapisom o ustanovitvi odbora OF na novomeški gimnaziji, Jože Hartman o Ljubljani – mestu heroju, Andrej Kerin o množičnosti upora, Helena Konda o napisnih akcijah OF in Avguštin Malle o uporju na Koroškem. O letu 1941 na Primorskem nato razmišlja Branko Marušič, štajerske prilike opiše Marjan Žnidarič, problematiko izgnancev pa Ivica Žnidaršič.

3. temeljna točka OF: Stojč na stališču naravne in usodne skupnosti jugoslovanskih narodov OF ne priznava razkosanja Jugoslavije in deluje z vsemi silami za slogu in enotnost njenih narodov. Hkrati stremi k povezanosti slovanskih narodov pod vodstvom velikega ruskega naroda na temelju pravice slehernega naroda do samoodločbe.

Če je prejšnje vprašanje večinoma združilo zgodovinarje, je tretja temeljna točka željo po razjasnitvi nekaterih vprašanj združila nekatere slovenske politike, nekdanje in sedanje. Temo v eseju z naslovom Temeljne točke osvobodilne fronte in pravica slovenskega naroda do samoodločbe vpelje Ciril Ribičič, ki temeljne točke OF identificira kot osnovo preambule Temeljne ustavne listine, na kateri temelji današnja Ustava Republike Slovenije. Ustavni okvir je tudi tema prispevka Mirana Potrča, ki se dotika sprejemanja amandmajev k Ustavi SFRJ in SRS, sledita pa mnenjska članka evropskih poslancev Igorja Šoltesa in Iva Vajgla.

4. temeljna točka OF: Z osvobodilno akcijo in aktivacijo slovenskih množic preoblikuje OF slovenski narodni značaj. Slovenske ljudske množice, ki se borijo za svoje narodne in človekove pravice, ustvarjajo nov lik aktivnega slovenstva.

Uvodne misli o potrebi po preobrazbi slovenskega narodnega značaja, ki je verjetno najbolj očiten prispevek Edvarda Kocbeka v *Temeljnih točkah OF*, podaja Matjaž Kmecl. Sledi mu Andrej Babič, ki v spominskem zapisu opiše, kako je lokalno prebivalstvo poskrbelo zanj, ko je bil v času vojne ranjen. Miklavž Komelj v prispevku

Umetnost v partizanski kulturni revoluciji ponovno dokaže, da je trenutno največji poznavalec omenjene tematike. Partizansko zdravstvo je tema, ki ga opiše neposredna pričevalka, zdravnica Zora Konjajev, h Kocbeku in vprašanju slovenskega narodnega značaja pa se ponovno vrne Boris Paternu. Cvetka Hedžet Toth kot zadnja v sklopu v prispevku Etična dilema upora analizira poglede škofa Vekoslava Grmiča.

5. temeljna točka OF: Vse skupine, ki sodelujejo v OF, so se obvezale, da bodo lojalne v medsebojnih odnosih.

Cikel prispevkov z reminiscenco vpelje Ciril Zlobec, o pluralnosti in enotnosti OF nato razmišlja Slavko Grčar, o svojih nekdanjih partizanskih enotah pa Lado Kocijan. Svoja vojna leta opisuje Martin Košir, sledi pa še nekaj zapisov iz časa dovške vstaje, kot se je spominja Matija Mirtič po zapisih Sonje Mirtič.

6. temeljna točka OF: Po narodni osvoboditvi prevzame na slovenskem ozemlju oblast OF slovenskega naroda kot celota.

Z razmišljanji o demokraciji temo načne Ljubo Bavcon, nato pa v prispevku o Osvobodilni fronti in vprašanju oblasti zadnje tri točke programa OF analizira Zdenko Čepič. Zakonske spremembe po demokratizaciji slovenske družbe in njihov vpliv na ustavno in zakonsko varstvo pravic borcev NOB jedrnato povzame Franc Godeša. Vlogo OF v »spremenljivem zgodovinskem spominu« obravnava Maca Jogan, ki se nasloni na izsledke iz raziskave *Slovensko javno mnenje*. Razraščanje medijske krajine in vprašanje vrednot NOB je tema razmišljanja Boža Kovača, France Križanič pa lapidarno povzame povojni razvoj oblasti do današnjih dni.

7. temeljna točka OF: Po narodni osvoboditvi uvede OF dosledno ljudsko demokracijo. Vsa vprašanja, ki presegajo okvir narodne osvoboditve, se bodo reševala na dosleden ljudski demokratični način.

O izvajanju določil te točke v nosilnem esejju piše Andrej Marinc in nekatera sporočila prenese tudi v današnji čas. O eni izmed posledic, ki danes ni na najboljšem glasu, samoupravljanju, pa se na podlagi lastnih izkušenj razpiše Zvone Dragan v prispevku z naslovom Upravljanje države v času samoupravljanja. O tem, ali se vprašanja dejansko rešujejo na podlagi dosledno ljudskega demokratičnega načina razmišlja Nataša Gabrovec v sestavku Zdravstvo danes. Z zgodovinsko bolj kočljivo temo, nastankom Varnostnoobveščevalne službe OF, se spopade Branko Jerkič, Jožica Jožef Breg pa se posveti partizanskim šolam.

8. temeljna točka OF: V skladu s slovesnimi izjavami Churchilla, Roosevelta in Stalina bo po svoji narodni osvoboditvi o notranji ureditvi Združene Slovenije in o svojih zunanjih odnosih odločil slovenski narod sam. OF bo to elementarno pravico slovenskega naroda uveljavila in branila z vsemi sredstvi.

Razmišljanje o notranji ureditvi Združene Slovenije in njenih zunanjih odnosih Lojzeta Udetaja je vodilo sklopa, kjer o 8. točki od njenega nastanka do njene uporabnosti v današnjih časih razmišlja še en ustavni pravnik, Ivan Kristan. Sledita ji Glosa Jožeta Pirjevca in razmisleki o razdružitvi, se pravi zapustitvi druge jugoslovanske države, ki je predmet prispevka Mihe Ribariča. O teh vprašanjih v nekoliko daljšem loku razmišlja tudi Aljaž Verhovnik, pridružuje se jima in sklop tudi zaključuje Viktor Žakelj.

9. temeljna točka OF: Narodna vojska na slovenskem ozemlju raste iz Slovenskih narodno-osvobodilnih partizanskih čet in Narodne zaščite, kamor se pozivajo vsi zavedni Slovenci.

Poleg prve najbolj militantna točka programa OF je pritegnila največje število piscev. Kljub vsemu je obletnica začetka upora proti okupatorju, pa čeprav v poznih aprilskih dneh bolj političnega značaja, še vedno posvečena oboroženemu uporu. O Narodni vojski, ki je vzniknila iz OF, je nosilne misli najprej nanizal Anton Bebler. Bolj osebno noto ima v svojih spominih na partizanske čase Alojz Dolničar, vpliv OF na organizacijo in delovanje partizanske vojske oriše Milan Gorjanc, nastanek vojaške zakonodaje pa opiše Savin Jogan. Spomine na svojo partizanščino dodata še Alojz Kajin in Alojz Kovačič - Sine. Nastanek Teritorialne obrambe je bil leta 1968 močno pogojen z izkušnjo partizanskega bojevanja, o vlogi TO ob koncu druge jugoslovanske države piše Ladislav Lipič. Sklop zaključujeta prispevka Franca Severja - Frante o IV. operativni coni in Emila Škrļa o specifikah primorskega upora.

Slovenski zbornik 2016 je zanimiva mešanica prispevkov neposrednih pričevalcev, strokovnjakov z različnih področij in nekdanjih ter sedanjih političnih akterjev. Osnovna naloga zbornika je bila sicer obeležitev tričetrststoletnice ustanovitve Osvobodilne fronte Slovenskega naroda, kar pa je nehvaležna naloga, saj pogosto kmalu po obletnici pozabimo tudi na spremljajoče publikacije. Tega pa bi bilo škoda. Zbornik ne prinaša bistvenih novosti, ki bi bile zelo pomembne za zgodovinsko stroko, kar tudi ni njegov namen. Čeprav mu to konec koncev z velikim deležem pričevanj neposrednih udeležencev NOB tudi uspeva. A pravo vrednost zbornika vidim ravno v plejadi mnenj, ki jih prinaša, in prispevkov, ki na enem mestu izražajo današnje razumevanje pomena vrednot NOB in njegove zapuščine. Tako lahko mirne duše zapišem, da je zbornik dokument časa, odraz družbenopolitičnega stanja na Slovenskem (vsaj v točno določenem delu slovenske civilnodružbene sfere) in bo zato v prihodnosti bistveno bolj pomemben za zgodovino pisce. Nekako kot vino, ki mu čas dobro dene. Vsaj v večini primerov.